

Masocha G. S. Theoretical Aspects of the Study of the Writer Epistolary

The article deals with theoretical approaches according to the studying writer's correspondences. It was proved, that with the help of letters we can lead the inner image of an artist, the model of his character. It was stated, that the epistolary of the artists of word is also literature.

Key words: letter, correspondence, epistolary, write.

Стаття надійшла до редакції 5.09.2012 р.

Прийнято до друку 30.11.2012 р.

Рецензент – д. філол. н., проф. Фоменко В. Г.

УДК 821.161.2

В. М. Назарець

**ОБРАЗ АВТОРА У МІСЬКОМУ ТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ
АДРЕСОВАНОЇ ЛІРИКИ ХХ СТОЛІТТЯ**

Розширення наукової парадигми сучасного вітчизняного літературознавства зумовлює необхідність розробки нових теоретичних концепцій осмислення специфіки літературно-художнього твору, проблем його типології та поетики, методології його аналізу. Важливе місце в колі теоретичних зацікавлень сучасного літературознавства посідає проблема вітчизняної художньої урбаністики. Епізодичні критичні рецепції цієї проблеми містяться в працях С. Єфремова, М. Зерова, О. Білецького, Е. Соловей, Т. Гундорової, М. Ткачука, у більш ґрунтовному і систематизованому вигляді – в дисертаціях В. Фоменко “Українська урбаністична проза ХХ століття: еволюція, проблематика, поетика” (2008) та І. Вихор “Дискурс міста в українській поезії кінця ХІХ – першої половини ХХ століття” (2011). Водночас, проблема потребує подальших розробок, зокрема в аспекті її взаємозв’язків із питаннями сучасної жанрології. Відтак, мета роботи полягає у дослідженні специфіки художнього вияву автора у міському тексті української адресованої лірики ХХ ст.

Художню урбаністику, особливо поетичну, найчастіше співвідносять із поняттям так званого міського тексту. Зокрема, російська дослідниця Н. Шмідт визначає його як надтекст, який “парадигматично поєднує комплекс образів, мотивів, сюжетів, які втілюють специфічну модель міського буття і характеризуються єдиною системою засобів художнього вираження” [1, с. 6]; М. Гришанин розуміє текст міста як “універсальну сукупність знакових елементів культури міста, об’єднаних смисловою цілісністю і організованих за принципом бінарності” [2, с. 7 – 8]. Отже, міський текст – це своєрідний текст у

тексті або надтекст, в якому закодовані специфічні, притаманні міським текстам принципи та закономірності художньої організації урбаністичної семантики та поетики.

Художня специфіка міського тексту виявляє себе на різних рівнях структурно-семантичної організації твору, зокрема й на рівні його жанрової організації. Жанровий, а точніше – метажанровий феномен адресованої лірики майже не досліджений у вітчизняному літературознавстві.

Загалом метажанр можна визначити як таке синтетичне художнє утворення, яке вбирає до себе ряд окремих жанрів, споріднених за певними структурно-семантичними ознаками. До подібної синтетичної сполуки і відноситься адресована лірика як загальне означення такого метажанрового утворення, що вбирає до себе поетичні жанри з підкресленою адресною настановою (послання, присвята, віршований лист), інакше кажучи – жанри, в яких предметом зображення виступає комунікація із внутрішньотекстовим адресатом.

У ролі внутрішньотекстового адресата як умовного співрозмовника автора в адресованих жанрах лірики найчастіше виступає реальна біографічна особа, тобто певний конкретно-індивідуальний адресат, або ж узагальнений – деперсоналізований адресат, представлений певною масовою аудиторією. Водночас, у ролі внутрішньотекстового адресата може виступати й так званий умовний адресат, тобто природний або соціокультурний об'єкт, до якого з тих або інших ідейно-естетичних міркувань звертається автор поетичного твору. Саме у ролі подібного умовного адресата й виступає образ міста в поетичних текстах адресованої лірики. Міський текст української адресованої лірики ХХ ст. репрезентований достатньо значною кількістю творів (безпосереднім предметом аналізу є 75 поетичних текстів 43 українських поетів ХХ ст.) і досить широким спектром відображеного у них вітчизняного та зарубіжного урбаністичного простору: Київ, Львів, Харків, Запоріжжя, Дніпропетровськ, Дніпродзержинськ, Чернігів, Канев, Полтава, Одеса, Івано-Франківськ, Тернопіль, Кам'янець, Прага, Стокгольм, Будапешт, Москва, Ленінград.

У механізмах художньої адресації саме автор виступає як головна семантична величина, яка, власне, ініціює адресну настанову твору, надає їй ту або іншу художню форму, визначає характер її діалогічної спрямованості, її ідейно-тематичні домінанти та експресивні функції. Автор як суб'єкт адресації виступає не лише формальним ініціатором, відправником інформаційного повідомлення своєму адресату, але й певним чином сам виявляє себе у ньому, підпорядковуючи ті або інші форми своєї присутності у творі тим художнім завданням, які у даному разі ставить реалізована ним модель художньої комунікації. Відповідно, можна говорити про три основні моделі вияву авторської присутності (свідомості) у текстах адресованої лірики: 1) за ознакою суб'єктної форми, у якій виявляє себе автор; 2) за

ознакою формально-предметної вираженості цієї форми; 3) за оцінно-аксіологічною ознакою її вираженості.

1. Суб'єктна форма вияву автора. Проблема диференціації різних форм суб'єктного вияву авторської свідомості у ліричному творі – це насамперед проблема градації ступенів та ознак, за якими власне автор може бути дистанційований від безпосереднього суб'єкта мовлення твору. В українській міській адресованій ліриці найбільш чітко і систематично простежуються три (за термінологією С. Бройтмана) форми суб'єктного вираження авторської свідомості: 1) авторський голос; 2) ліричне “я”, яке більшою або меншою мірою у різних художніх контекстах виявляє себе дотичним до біографічної постаті автора; 3) герой рольової лірики.

1.1. Авторський голос. Суб'єктна форма “авторський голос” – це надособова форма вираження авторської свідомості у тому сенсі, що суб'єкт мовлення у творі не виявлений граматичними формами “я” або “ми”, немовби прихований за картиною зображуваного і сприймається лише як певний неперсоніфікований “голос”. Дана суб'єктна форма досить часто зустрічається в міських текстах української адресованої лірики (майже третина від загальної кількості проаналізованих творів): К. Вагилевич “Празі”, М. Зеров “Київ – традиція”, М. Драй-Хмара “Кам'янець”, М. Філянський “Київ”, Ю. Липа “Здрастуй, Харків!”, М. Рильський “Львову” та ін.

1.2. Ліричне “я”. Ліричне “я” – найбільш автопсихологічна суб'єктна форма вираження авторської свідомості, яка характеризує переважну більшість текстів української міської адресованої лірики (44 тексти від загальної кількості проаналізованих творів): В. Сосюра “У Львові”, М. Орест “Києву”, П. Усенко “Здрастуй, Харків!”, М. Верес “Києву”, А. Коссовська “Київ”, К. Фольц “Одесі”, М. Нагнибіда “Запоріжжю”, Д. Павличко “О Львове, батьку мій камінний, знаю...”, С. Бабій “До Тернополя”, О. Довгий “Києву”, К. Дрок “Я де не був – про тебе мріяв” та ін.

4) Герой рольової лірики. Герой рольової лірики – це доволі специфічна суб'єктна форма вираження авторської свідомості, оскільки суб'єктом мовлення тут виступає з достатньою певністю відсторонений від автора, цілком об'єктивований персонаж. Серед проаналізованих творів міської адресованої лірики виявлений лише один “рольовий” текст М. Рильського “Київ - містам радянської України”, побудований у формі звернення столичного Києва до інших українських міст. Частково рольовий елемент використаний також у вірші М. Сингаївського “Київський триптих”.

2. Формально-предметна вираженість автора.

Суб'єктна форма вираження авторської свідомості в текстах адресованої лірики може по-різному виявляти себе і за ознакою її формально-предметної вираженості. Можна виділити чотири ступені формально-предметної вираженості адресанта в поетичному тексті:

2.1. Адресант не виявлений жодними формами граматичної присутності і, відповідно, предметно не конкретизований у тексті: М. Зеров “Київ з лівого берега”, М. Драй-Хмара “Чернігів”, М. Рильський “Львову”, Ю. Буряківець “Київ”, Г. Шепітько “Пісня про Дніпрозержинськ” та ін.

В термінах С. Бройтмана ця форма, що близька до надособової форми вираження авторської свідомості, яка тут прихована третьою, “невизначною” особою, суб’єктом мовлення, який виявляє себе лише “голосом”. Мовлення суб’єкта не конкретизоване як мовлення “я” – або “ми” – суб’єкта, відтак відсутні не лише граматичні, але й будь-які предметно-образні ознаки вияву його особистості.

2.2. Адресант формально виражений, тобто граматично представлений формою “я”, яке ідентифікує себе із висловлюванням поетичного тексту. Така форма є найбільш уживаною не лише в адресованих текстах лірики, але й лірики загалом, оскільки генетично, в силу її родових особливостей, є для неї найбільш властивою: М. Зеров “У травні”, М. Рильський “Ленінградові”, В. Сосюра “Дніпропетровськ”, Яр Славутич “Стокгольм”, Д. Луценко “Київські ночі”, А. Легіт “Київ”, В. Лесич “Мій Львів” та ін.

2.3. Адресант формально виражений граматичною формою “ми”: Л. Первомайський “Лист із Будапешта”, М. Терещенко “Київ”, Є. Фомін “Київ”, П. Гетьманець “Києву”, О. Довгий “Києву” та ін.

2.4. Комбіновані модифікації сполучення граматичних форм “я” і “ми”, які найчастіше виступають як ускладнений різновид “ми”, але при цьому інтонують певні смислові нюанси та відтінки співставлення – протиставлення світоглядних позицій, що об’єднують у даному разі форми персоналізованої (“я”) та колективної (“ми”) свідомості: П. Тичина “Києву (місту-герою)”, А. Малишко “Москва моя”, М. Нагнибіда “Київські присвяти”, Я. Курдик “Київ” та ін.

2.5. Крім ознак граматичної, формальної вираженості адресований текст може містити у собі й предметний образ адресанта, виявлений з більшою або меншою мірою предметної деталізації та конкретизації у площині відтворення його світоглядної позиції, притаманних йому морально-психологічних цінностей, біографічних обставин його життя, рис його портретної зовнішності тощо : А. Малишко “Київ”, С. Крижанівський “Києву”, М. Нагнибіда “Місто юності моєї!..”, І. Нехода “Привіт тобі, Москва-столице!”, М. Рилєнков “Києву”, М. Тарнавський “Рідному Києву” та ін.

3. Оцінно-аксіологічна вираженість автора. Звертаючись до адресата як до свого уявного співрозмовника, автор не лише прагне донести до нього певну інформацію, але виступає при цьому й як певна оцінна інстанція, яка представляє ту або іншу морально-світоглядну позицію і, відповідно, репрезентовану нею систему цінностей. Оцінну позицію автора визначає міра спорідненості / протиставленості його аксіологічних цінностей і уявних (модельованих у творі) цінностей його

адресата. У даному контексті доцільно виокремлювати три аспекти вияву авторської оцінно-аксіологічної позиції: 1) суб'єктно-оцінну, 2) змістово-модальну, 3) структурну.

3.1. В суб'єктному вияві оцінна позиція автора може бути диференційована за ознакою її персоналізованості, тобто за характером її співвіднесеності із власне авторським "я". Таким чином, суб'єктна площина вияву авторської оцінної позиції може мати три форми: а) персоналізовану, надособову, рольову.

Персоналізована форма найбільш тісно співвіднесена із власне авторським, "біографічним" "я" поета. Предметно персоналізований вияв авторської оцінно-аксіологічної позиції виражений граматичною формою "я" і відповідає таким суб'єктним формам відображення авторської присутності (свідомості) у творі як "авторський голос", "ліричне "я", "ліричний герой".

Надособова форма деперсоналізує авторське "я". Граматично вона виявляє себе як "ми", тематично ж співвідноситься із оцінною позицією певної людської спільноти (професійної, соціальної, духовної тощо), яку немовби репрезентує у творі суб'єкт поетичного мовлення. Надособова оцінно-аксіологічна позиція відповідає такій суб'єктній формі вираження авторської свідомості, як "авторський голос".

Рольова форма "усуває" авторське "я" у тому розумінні, що носієм оцінно-аксіологічної позиції в таких творах формально виступає не автор, а вигаданий ним персонаж, якому "передовірено" право оцінки. З суб'єктних форм вираження авторської свідомості даній площині вияву оцінно-аксіологічної позиції відповідає "рольова лірика".

3.2. У змістовому вираженні оцінна позиція автора може бути диференційована за характером виявленої у ній емоційно-сміслові модальності:

1) звеличувально-вітальної (більшість із проаналізованих творів адресованої міської лірики): М. Орест "Києву", М. Філянський "Київ", В. Сосюра "Одесі", М. Нагнибіда "Здрастуй, Харків!", Д. Луценко "Київ – моє ти кохання", Д. Павличко "О Львове, батьку мій камінний, знаю...", І. Шанковський "Києву", В. Бичко "Мій Києве-витязю! Мій світлограде!" та ін.;

2) викривально-полемічної: Яр Славутич "Московія", В. Ілля "Києву";

3) спонукально-дидактичної: П. Тичина "Київ", М. Рильський "Львову", Б. Павлівський "Полтаві";

4) змішаної: М. Зеров "Київ з лівого берега", "Київ-традиція", М. Драй-Хмара "Кам'янець", "Київ", "Чернігів".

3.3. В структурному вияві авторська оцінно-аксіологічна позиція може бути оформлена як: прямооцінна, тобто висловлена безпосередньо, або опосередкованооцінна, тобто така, що реконструюється із загального контексту поетичного висловлювання.

Отже, важливим аспектом дослідження українського поетичного міського тексту є необхідність виокремлення у ньому творів, що належать до метажанрового утворення адресованої лірики. Ключову роль у формуванні комунікативної настанови адресованого міського тексту відіграє образ автора, що зумовлює потребу вивчення форм його художнього вияву. Перспективами подальшого дослідження може стати аналіз образу адресата у міських текстах адресованої лірики та форм його взаємодії із авторським образом.

Список використаної літератури

1. Шмидт Н. “Городской текст” в поэзии русского модернизма: автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.01.01 / Н. В. Шмидт. – Российский университет Дружбы Народов. – Москва, 2007 – 17 с. **2. Гришанин Н.** Текст, символ, миф в семиотическом анализе городской культуры : автореферат дис. ... кандидата культурологии : 24.00.01 / Н.В.Гришанин. – С.-Петерб. гос. Ун-т культуры и искусств. – Санкт-Петербург, 2007 – 22 с.

Назарець В. М. Образ автора у міському тексті української адресованої лірики ХХ століття

Стаття ставить за мету дослідити типологію форм вияву авторської свідомості у міських текстах української адресованої лірики ХХ століття.

Ключові слова: міський текст, жанр, адресована лірика, образ автора.

Назарець В. Н. Образ автора в городском тексте украинской адресованной лирики ХХ века

Статья преследует цель исследовать специфику городского поэтического текста и разработать типологию форм выражения авторского сознания в городских текстах украинской адресованной лирики ХХ века.

Ключевые слова: городской текст, жанр, адресованная лирика, образ автора.

Nazarets' V. M. Author's Image in the City Text of Ukrainian Addressed Lyrics of XX Century

The aim of the article is to research the peculiarity of the city poetic text and develop typology of the forms of the author's consciousness in the city texts of Ukrainian addressed lyrics of XX century expression.

Key words: city text, genre, addressed lyrics, author's image.

Стаття надійшла до редакції 23.09.2012 р.

Прийнято до друку 30.11.2012 р.

Рецензент – к. філол. н., доц., Негодяєва С. А.